

**รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม:
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ที่ 8 ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย
จังหวัดนครราชสีมา**

**The Potential Development Model of Participation in Community-Based
Tourism : A Case Study of Ban Nong Sano Community, Village No.8,
Tha Ang Sub-district, Chok Chai District, Nakhon Ratchasima Province**

วชิรญา ตติยนันท์กุล¹

Wachiraya Tatiyanantakul¹

Received: 22 May 2019

Revised: 12 July 2019

Accepted: 10 September 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ 8 อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา บนพื้นฐานการศึกษาการมีส่วนร่วม เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยผู้วิจัยเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนจัดขึ้น ร่วมกับการเก็บและรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มตัวอย่างเจ้าของร้านขายผลิตภัณฑ์ในแหล่งท่องเที่ยวชุมชน จำนวน 20 คน ใช้เครื่องมือแบบสังเกตอย่างมีส่วนร่วม 2) กลุ่มตัวอย่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวชุมชนอำเภอโชคชัย จำนวน 2 คน และ 3) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านหนองโสน จำนวน 10 คน ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและ 4) สมาชิกกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน และช่างหล่อหินทราย 20 คน ใช้การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ผลการศึกษาวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองโสน เป็นการจัดการพัฒนาที่ชาวชุมชนต่างยอมรับและสนใจมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาร่วมกันในทุกขั้นตอนเป็นอย่างดี โดยชุมชนให้ความสำคัญในองค์ประกอบของการท่องเที่ยวชุมชนด้านองค์กรรมมากที่สุด โดยการจัดตั้งกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน ด้านการเรียนรู้ ชุมชนจัดทำกิจกรรมการเรียนรู้การหล่อหินทรายร่วมไปกับการท่องเที่ยว โดยเสนอขายจุดเด่นของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวชุมชนที่แตกต่างในด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ในการออกแบบพิมพ์หล่อหินทรายที่ประณีต สวยงามและหลากหลายตรงตามความต้องการผู้ซื้อ และในด้านการจัดการ ชาวชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าบ้านที่ดี มีการออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวชุมชนที่หลากหลาย ทำให้ผู้มาเยือนสามารถรับรู้ และเข้าใจวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่ชาวชุมชนต่างมีรายได้จากอาชีพการหล่อหินทราย ได้อย่างลึกซึ้งเป็นอย่างดี

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวโดยชุมชน, การมีส่วนร่วม, ผลิตภัณฑ์หินทราย

¹ อาจารย์, สาขาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล เบอร์โทรศัพท์ 0933207351 Email: wachi.tatiyanan@gmail.com

¹ Lecturer, Tourism and Hotel, Faculty of Business Administration, Vongchavalitkul University, Thailand. Tel. 0933207351 Email: wachi.tatiyanan@gmail.com

Abstract

The practicality of creating a model whereby local village members become involved in community-based tourism events was explored. The study took place at the community of Ban Nong Sano Community, Village No.8, Tha Ang Sub-district, Chok Chai District, Nakhon Ratchasima Province. Researchers collected data while actively participating in community-based tourism programs. Samples were divided into 4 groups: 1) 20 persons from a group of shop owners that sold products at a community tourist attraction; they relied on participatory observation as their research tool, 2) 2 persons from a group of agencies related to community-based tourism development at Chok Chai District, 3) 10 persons from the group of the Nong Sano Village Committee who used semi-structured interviews as their research tool and 4) 20 persons from Nong Sano Village Committee who used focus groups as their research tool. The potential development model of tourism at Ban Nong Sano Community was accepted by community members. Further, the community recognized the importance of community based tourism in the aspect of organization at the highest level by establishing the Ban Nong Sano Tourism Committee. Learning activities were equally important to the community. Sandstone castings characterized the strength of different community tourism products. The unique design of a sandstone casting with its fineness, beauty and variety was offered to meet the customer's requests. In the aspect of management, the community was collaboratively a good host by designing various community tourism programs to help visitors familiarize themselves with the host's way of life. As an added benefit, community members could earn extra income.

Keywords: Community - based tourism, Participation, Sandstone products.

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นภาคอุตสาหกรรมที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากนำมาซึ่งรายได้หลักในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศให้ก้าวสู่การเป็นประเทศแห่งการพัฒนา ปัจจุบันแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวของไทยนั้นมุ่งเน้นการปรับปรุงกลไกการขับเคลื่อนเพื่อให้ประเทศไทยเป็นจุดหมายปลายทางของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ส่งเสริมและพัฒนาสินค้าและบริการการท่องเที่ยวให้เต็มตามศักยภาพ โดยให้ความสำคัญในด้านการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง ด้วยความ

เท่าเทียม และจากนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี 2562 ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่ทรงคุณค่า (Value For Experience) และเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเปิดประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ จากการสัมผัสซึ่งเสน่ห์วิถีไทยเฉพาะถิ่น (Unique Local Thai Experience) ให้นักท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2562) ที่ปัจจุบันนี้มีอย่างหลากหลายและเฉพาะอย่างมากขึ้น

พื้นที่ชุมชนหล่อหินทรายบ้านหนองโสน หมู่ที่ 8 ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นอีกแหล่งท่องเที่ยวชุมชน OTOP สำหรับผู้ที่สนใจงานประติมากรรมท้องถิ่น และ

ชุมชนหนองโสนแห่งนี้กลายเป็นแหล่งผลิตและตลาดขายส่งผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เพราะทำกันแทบทุกหลังคาเรือน (ทรงยศ เชิดกระโทก, 2561) นอกจากนี้แล้ว ปัจจุบันผลิตภัณฑ์หล่อหัตถกรรมในชุมชนบ้านหนองโสน ได้เพิ่มความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์อย่างหลากหลายมากขึ้น โดยเน้นด้านประโยชน์การใช้สอยที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่มากขึ้น ขนาดและรูปร่างตลอดจนลวดลายที่ตรงกับความต้องการของลูกค้าในปัจจุบันที่มีเฉพาะมากขึ้นด้วย ทั้งนี้ในแต่ละครัวเรือน มีการออกแบบทำแม่พิมพ์แบบหล่อเป็นของตนเอง จึงทำให้ผลิตภัณฑ์ประติมากรรมหัตถกรรมบ้านหนองโสนนั้น นอกจากจะสวยงามสะดุดตาแล้ว ยังมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นที่แสดงถึงวัฒนธรรมการหล่อหัตถกรรมที่ไม่ซ้ำใคร จนอาจกล่าวได้ว่าการจัดการรักษาและพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ส่งผลในการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นที่ทรงคุณค่า อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนท่องเที่ยวหนองโสนได้เป็นอย่างดี

จากการเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปและนักท่องเที่ยว ประกอบกับการความหลากหลายด้านประโยชน์การใช้สอยของผลิตภัณฑ์ ความสวยงามในการหล่อและแกะพิมพ์ประติมากรรมหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์ จึงทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองโสนแห่งนี้ได้รับเลือกให้เป็นหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว (OTOP Village) มีร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์หลายร้อยจุด สร้างรายได้ให้กับบ้านหนองโสน ในแต่ละวันกว่า 500,000-1,000,000 บาท (ศาสตร์และศิลป์(วิรัตน์), 2556) จึงทำให้ในเวลานี้ มีผู้คนจากทั่วทุกภูมิภาคทั่วประเทศ เดินทางมาเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าของชุมชนกันอย่างมากมาย จากความสำเร็จดังกล่าวมานี้ จึงทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงความจำเป็นในการศึกษาศักยภาพของการท่องเที่ยวในชุมชนหนองโสน ความสำคัญในระบบกลไกและกระบวนการในการ

ร่วมมือกันพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมจากชุมชนเจ้าของพื้นที่ท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้ทุกคนเห็นถึงปัญหาร่วมกัน และหาแนวทางในการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนในอนาคต เพื่อการท่องเที่ยวที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ 8 อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา บนพื้นฐานการศึกษาการมีส่วนร่วม

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ การสัมภาษณ์ การสอบถามและการสังเกต จากกลุ่มประชากรตัวอย่างการวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ภายใต้แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและแนวคิดการมีส่วนร่วม ในเขตพื้นที่ชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ที่ 8 อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 52 คน แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มตัวอย่างเจ้าของร้านค้าผลิตภัณฑ์ในแหล่งท่องเที่ยวชุมชน จำนวน 20 คน โดยใช้เครื่องมือแบบสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยว และเพื่อศึกษาขั้นตอนกระบวนการผลิตผลงาน 2) กลุ่มตัวอย่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวชุมชนอำเภอโคกชัย จำนวน 2 คน ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้างเพื่อศึกษาศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน 3) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านหนองโสน จำนวน 10 คน ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่ง

โครงสร้าง เพื่อศึกษาประวัติชุมชนและรูปแบบการ
ท่องเที่ยวในชุมชน และ 4) สมาชิกกรรมการ
หมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน และช่างหล่อหินทราย
20 คน ใช้การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อ
ศึกษารูปแบบการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่อง
เที่ยวในชุมชน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา
(Content Analysis) ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และ
นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์
และการสังเคราะห์

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการ ด้วยกระบวนการที่ประยุกต์มาจาก
แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและแนวคิดการมี
ส่วนร่วม ซึ่งทั้งสองแนวคิดมีหลักสำคัญร่วมของ
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชน คือ
“การสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชน” และ
งานวิจัยชิ้นนี้มีเป้าหมายที่จะศึกษารูปแบบการ
พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วย
กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินกิจกรรม
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยนำแนวความ
คิดของ Cohen and Uphoff (1981) มาใช้ในการ
ดำเนินกิจกรรมระดมความคิดเห็น เพื่อบรรลุ
เป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมทั้ง 4 ขั้นตอน
ประกอบด้วย (1) การร่วมตัดสินใจในการจัด
กิจกรรมเพื่อกำหนดความต้องการในการพัฒนา
ชุมชนสู่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (2) จัดกิจกรรมที่
ได้ลงมือทำหรือดำเนินการร่วมกันของคนในชุมชน
โดยตรงหรือผ่านการคิดสรรตัวแทน โดยการร่วม
กันเสนอและออกแบบพิมพ์ล่อรูปสัตว์ขนาดเล็ก
เพื่อกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการได้
เรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและนักท่องเที่ยว
รวมถึงการกำหนดรูปแบบการสาธิตการหล่อ
หินทราย และเวลาที่เหมาะสมในการทำกิจกรรม
โดยช่างหล่อชุมชนร่วมกันทดลองใช้การเทปูนใน
รูปหล่อหินทรายขนาดเล็ก ณ ศาลาศูนย์ประชุม

บ้านหนองโสน (3) การร่วมคิดและตัดสินใจของ
คนในชุมชนในประเด็นการสร้างกฎเกณฑ์การ
จัดสรรผลประโยชน์หรือผลตอบแทนสำหรับรายได้ที่จะ
เข้ามาจากการท่องเที่ยวชุมชน และ (4) การร่วมกัน
วางแผนงานโครงการและออกแบบโปรแกรมการ
ท่องเที่ยวชุมชนเพื่อใช้ต้อนรับนักท่องเที่ยว การตั้ง
วัตถุประสงค์และเป้าหมาย รวมถึงการสร้างแบบ
ประเมินผลการดำเนินกิจกรรมเพื่อนำชุมชนไปสู่
การท่องเที่ยว

จากแนวทางการจัดทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในขั้นต้น ผู้วิจัย
ได้นำกระบวนการวิจัยมากำหนดแนวทางในการ
ศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย **ขั้นตอนแรก**เริ่มจาก
กระบวนการเก็บและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานโดยการ
เข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนจัดขึ้น
ขั้นตอนที่สอง การร่วมดำเนินกิจกรรมสำรวจ
ลงพื้นที่ภาคสนามภายในร้านขายผลิตภัณฑ์ชุมชน
เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชน
ท่องเที่ยว และ**ขั้นตอนสุดท้าย** คือ กระบวนการ
จัดระดมความคิดเห็นด้วยวิธีสัมภาษณ์แบบกึ่ง
โครงสร้าง ตัวแทนองค์กรภาครัฐ จากสำนักงาน
พัฒนาชุมชนอำเภอโคกชัยเพื่อศึกษาศักยภาพใน
การจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และประชุมกลุ่มย่อย
(Focus Group) ซึ่งในขั้นตอนนี้ได้ทำการคัดเลือก
ตัวแทนของชุมชนจากหลากหลายมิติความชำนาญ
ความรู้ทักษะ สาขาอาชีพ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน
ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าของร้านขายผลิตภัณฑ์ และ
ภาคเอกชน ตลอดจนผู้มีส่วนในการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านหนองโสน
กรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน ซึ่งจาก
การจัดทำวิจัยเชิงปฏิบัติการทั้งสามขั้นตอนนี้
มีเป้าหมายที่จะมุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบ
การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อ
ให้ทุกคนเห็นถึงปัญหา และแนวทางการพัฒนาการ
ท่องเที่ยวร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางและหลักการใน
การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อให้
ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

เดิมชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ที่ 8 อำเภอโซคชัย จังหวัดนครราชสีมา แต่เดิมนั้นเป็นหมู่บ้านเดียวกับบ้านดอนพราหมณ์ ซึ่งมีนายลา จันทรสินทรี เป็นกำนันดูแลอยู่ และมีประชากรส่วนหนึ่ง อพยพเพิ่มมาจากบ้านท่าอ่าง เช่น นายอู และ นางเคลือบ ปลิวกระโทก มาอาศัยอยู่ร่วมกันใน คุ่มหนองไทร โดยเดิมนั้นชุมชนดอนพราหมณ์ มีชื่อเดิมว่า ชุมชนดอนคำราม ที่ตั้งชื่อตามเสียงร้องคำรามของสัตว์ป่า และได้ออกเสียงผิดเพี้ยนเป็น “ดอนพราหมณ์” อย่างเช่นปัจจุบัน ครั้นต่อมาพื้นที่ดอนพราหมณ์ ภายหลังเมื่อมีประชากรเพิ่มขึ้นจึงได้มีการแยกการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านที่แยกออกมาใหม่ว่า “บ้านหนองโสน” ด้วยเพราะมีต้นโสนขึ้นอยู่บริเวณหนองน้ำกลางชุมชนขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก และหลังจากนั้นจึงได้มีการขุดลอกหนองน้ำดังกล่าวขึ้นเพื่อประโยชน์ในชุมชนในปี พ.ศ. 2523 (สุทิน ปรอยกระโทก, 2561)

ผลิตภัณฑ์ประติมากรรมการหล่อหินทราย บ้านหนองโสน เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539 โดยนายสายัณห์ แพทย์จะโป๊ะ (ช่างอ้อย) ซึ่งได้ใช้ทักษะจากการเรียนศิลปะมาประยุกต์ปั้นตุ๊กตาขึ้น โดยเริ่มจากการทำจากแบบกระดาษ หรือเรียกว่า เปเปอร์มาเช่ (Paper mache) แต่พบว่ามีขั้นตอนการทำที่ยุ่งยาก และใช้เวลานาน จึงได้ปรับเปลี่ยนการทำโดยการนำดินเหนียวมาปั้นแทน เพื่อประหยัดเวลาขึ้น โดยแต่เดิมนั้นนายสายัณห์มักจะปั้นเป็นรูปสัตว์ และรูปเทิดในรูปแบบต่างๆ แล้วนำไปเผาไฟเช่นเดียวกับการทำเครื่องปั้นดินเผา จากนั้นจะนำชิ้นงานไปวางจำหน่าย แต่ปรากฏว่าสามารถจำหน่ายได้ไม่ค่อยดีนัก ต่อมานายชูชัย วรกุล อดีตพัฒนาการอำเภอโซคชัย ได้จัดประชุมชาวบ้านหนองโสน และได้พบกับนายสายัณห์ จึงได้แนะนำให้นายสายัณห์ทำกระเช้าเถาวัลย์บันไดลิงเพราะสามารถหาวัตถุดิบได้จากป่าหนองโสนใน

ชุมชน หลังจากทำเสร็จเรียบร้อยแล้วนายสายัณห์จึงนำไปขายที่บริเวณริมถนน แต่กระนั้นสินค้าก็ไม่ได้รับความสนใจจากลูกค้าเท่าที่ควรนัก หลังจากนั้น นายสายัณห์จึงร่วมพัฒนาการอำเภอโซคชัย เดินทางไปศึกษาดูงานที่ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ นายสายัณห์ก็ได้พบรูปหล่อปราสาทหินพนมรุ้งทำจากปูนปลาสเตอร์ มีลักษณะสวยงาม น่าสนใจ จึงได้ซื้อมาและทดลองทำเป็นชิ้นงานชิ้นแรก โดยมีกรรมวิธี คือ นำปูนซีเมนต์ขาว หินทรายและน้ำมาผสมกัน แล้วเทลงในแบบหล่อทิ้งไว้ให้แห้งแล้วนำไปล้างทำความสะอาด โดยเรียกชิ้นงานนั้นว่า “ผลิตภัณฑ์หล่อหินทราย” โดยช่วงแรกนั้นนายสายัณห์จะทำเป็นสัตว์ประเภทต่างๆ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ต่อมาพัฒนาเป็น เก้ง (โคมไฟ) สะพาน ปลาตัวเล็ก จึงปรากฏว่ามีคนให้ความสนใจและได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น (สายัณห์ แพทย์จะโป๊ะ, 2561)

ต่อมาในปีพ.ศ. 2540 นายสุทิน ปรอยกระโทก จึงได้คิดออกแบบผลิตภัณฑ์หล่อหินทรายรูปช้างแบกถุงเงินขนาดเล็ก ผลปรากฏว่าสามารถมียอดขายรายได้ดี จากนั้น จึงได้คิดออกแบบผลิตภัณฑ์หล่อหินทรายที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เป็นแผ่นติดผนังหล่อหินทรายรูปนางวรรณคดี รูปวิถีไทย มีขนาดกว้าง 80 ซม. ยาว 100 ซม. จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ.2551 ได้พัฒนาผลิตภัณฑ์หล่อหินทราย เป็นจิกซอร์ขนาดใหญ่ขึ้น กว้าง 1.20 ม. ยาว 2.00 ม. ซึ่งเป็นความต้องการของลูกค้า จำหน่ายได้ราคาดี ปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์หล่อหินทรายแผ่นติดผนัง ได้พัฒนาเป็นรูปนางวรรณคดี รูปวิถีไทย รูปกินรี และรูปช้างป่า เป็นต้น จนกลายเป็นสินค้าที่ต้องการของตลาดอย่างรวดเร็วทั่วทั้งในท้องถิ่นจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ปัจจุบันบ้านหนองโสนกลายเป็นแหล่งผลิตและตลาดขายส่งผลิตภัณฑ์หินทรายที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย และในปี พ.ศ.2554 ชาวบ้านจึงได้พัฒนาการทำผลิตภัณฑ์หินทรายโดยวิธีการปั้น เพราะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้ซื้อได้มากกว่า และ

สามารถทำผลิตภัณฑ์หัตถรายได้ขนาดใหญ่ตามต้องการของผู้ซื้อมากกว่าแบบหล่อ รวมถึงปัจจุบันที่ชุมชนบ้านหนองโสนได้มีการพัฒนาสื่ที่ใช้กับผลิตภัณฑ์หัตถรายขึ้น โดยการใช้สื่ออะคริลิค เพื่อเพิ่มคุณภาพของงานหัตถราย เนื่องจากการใช้พ่นสีอะคริลิคนั้น จะทำให้สีของผลิตภัณฑ์ดูสวยงามและมีความมันวาว อีกทั้งติดทนนานและเพิ่มความน่าสนใจแก่ผู้พบเห็นอีกด้วย (เพลิน บวันกระโทก, 2561)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism: CBT)

การท่องเที่ยวชุมชนเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่บริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และมีมาตรฐานก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่นและคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ งานหัตถกรรม และวัฒนธรรมประเพณี รวมถึงยังช่วยในการพัฒนาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน(อพท.), 2555) เพราะทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพจะเป็นดั่งสินค้าที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมา (World Tourism Organization, 2007) นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจะต้องมาจากการควบคุมดูแลโดยคนในชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยว และสัดส่วนใหญ่ของผลประโยชน์จะต้องอยู่ในชุมชน (Chambers, 1997)

พิมพ์ระวี วิจารณ์รุ่งสัจย์ (2553) ได้ให้ความหมายที่สำคัญของคำว่า “ชุมชน” ซึ่งเกี่ยวข้องกับมุมมอง 3 ด้าน คือ

1. ชุมชนที่เกิดขึ้นต้องเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มบุคคล
 2. ชุมชนต้องมีระบบทำเศรษฐกิจ ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน
 3. ชุมชนต้องมีพื้นฐานในด้านการบริการและระบบสาธารณูปโภคที่มีประสิทธิภาพที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของชุมชนรวมทั้งเอื้อกับนักท่องเที่ยวได้
- ทั้งนี้การท่องเที่ยวชุมชน (Community Tourism) เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่เน้นผลประโยชน์เพื่อชุมชน ดังนั้นการท่องเที่ยวลักษณะนี้จึงเป็นความหวังของชุมชนในการนำรายได้มาสู่ชุมชน โดยเฉพาะชุมชนในประเทศกำลังพัฒนา กระแสของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นศูนย์กลางนั้นมีการให้การสนับสนุนมาตั้งแต่ระดับโลก เช่น องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) จนถึงระดับรากหญ้า คือ ชุมชนต่างๆ ที่สนับสนุนให้การท่องเที่ยวที่กำเนิดในชุมชนต้องถูกยอมรับจากชุมชนนั้นๆ (พิมพ์ระวี วิจารณ์รุ่งสัจย์, 2553)

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชน CBT ประกอบไปด้วยกัน 4 ด้าน ได้แก่ (สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2559)

- 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม
 - ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 - ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
- 2) ด้านองค์กรชุมชน
 - ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน
 - มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย
 - ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
- 3) ด้านการจัดการ
 - มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

- มีองค์กรหรือกลไกในการทำงาน เพื่อจัดการการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้

- มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม

- มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4) ด้านการเรียนรู้

- ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง

- มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน

- สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวที่ใส่ใจในความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในรูปแบบของวัฒนธรรมชุมชน ประเพณี ภูมิปัญญาและความเชื่อของชุมชน และชุมชนจะเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น ตลอดจนมีบทบาทต่อการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องตกเป็นของชุมชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ทำให้เกิดอาชีพในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีรายได้ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

แม้การท่องเที่ยวชุมชนในปัจจุบัน ส่วนใหญ่นั้นนักท่องเที่ยวจะได้รับประสบการณ์ในการท่องเที่ยวที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากชุมชนในที่ต่างๆ ต่างมีการนำเสนอจุดขายทางการท่องเที่ยวที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการบริการที่พักโฮมสเตย์ และมีการบริการอาหารท้องถิ่นจากชุมชน มีกิจกรรมนำเที่ยวที่แทบจะเหมือนกัน เช่น

การชมแปลงผัก ผลไม้ การชมวัด เป็นต้น แต่หากมองลึกลงไปในแต่ละชุมชนนั้นๆ สัมผัสกับความ เป็นชุมชนในการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นปกติ เรียนรู้วิถีการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติของผู้คนในท้องถิ่น การเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนนำเสนอ ไม่ว่าจะเป็นการต้อนรับที่อบอุ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีอัธยาศัยไมตรี ประสบการณ์การรับรู้ที่ได้ย่อมแตกต่างกัน และในที่สุดนักท่องเที่ยว มักสัมผัสได้ถึงเสน่ห์ของความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นที่ไป นั่นเพราะการท่องเที่ยวชุมชนนั้น เน้นความสำคัญในระดับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน และเข้าใจว่าการท่องเที่ยวนั้นส่งผลประโยชน์ต่อชุมชนโดยภาพรวมอย่างไร

การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับชุมชนเจ้าของสถานที่ เป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในระบบการบริหารจัดการและการพัฒนา เป็นผู้กำหนดแนวทางการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยว นั้น เป็นการเดินทางพักผ่อนที่มุ่งแสวงหาความรู้ประสบการณ์ใหม่ในเรื่องวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบหลักในการเดินทาง และเป็นลักษณะการท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนต้องให้ความสำคัญในการคงอยู่ซึ่งวิถีชีวิตและสังคม รวมถึงสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน การท่องเที่ยวชุมชนจึงเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่คนในชุมชนและผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว อันเนื่องจากการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกัน ก่อให้เกิดการเรียนรู้และสื่อสารระหว่างคนต่างวัฒนธรรม นำไปสู่ลักษณะการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์เพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นหรือการคงเอกลักษณ์ชนชาตินั้นๆ จากการทำความเข้าใจจิตวิญญาณของพื้นที่ และการแบ่งปันประสบการณ์ร่วมกันของนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรม

การมีส่วนร่วม (Participation)

การมีส่วนร่วมถูกมองว่าเป็นตัวขับเคลื่อนการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ซึ่งอาจจะสอดคล้อง หรือไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เข้าร่วมก็ได้ ขึ้นอยู่กับระดับการมีส่วนร่วมของผู้คนการตัดสินใจ หรือมีอิทธิพลต่อกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับโปรแกรมการพัฒนาหรือในการดำเนินงาน เป็นสำคัญ (Asnarulkhadi and Fariborz, 2011) หรืออาจกล่าวได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นเหมือนเครื่องมือช่วยในการเพิ่มขีดความสามารถของผู้คนในการระดมความสามารถของตัวเองออกมาในการร่วมตัดสินใจต่างๆ และควบคุม รวมทั้งเป็นผู้ที่กำหนดการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นที่ดินมีอยู่ อันที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตน (Cernea, 1985) โดยการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับการกระทำนั้น เขาต้องมีความรู้สึกเป็นเจ้าของศรัทธาและเชื่อใจผู้นำ มีความรู้สึกเชื่อมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอนาคต สมาชิกต้องมีส่วนได้ส่วนเสียในวัตถุประสงค์ของของพวกเขาและมีผลประโยชน์ในกิจกรรมบางอย่าง (ราตรี จุลศิริ, 2560:226) เพราะการมีส่วนร่วมเป็นความร่วมมือของประชาชนในท้องถิ่น เป็นการมีส่วนร่วมของผู้คนในกระบวนการต่างๆ ตั้งแต่กระบวนการร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินโครงการ มีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ และร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ของโครงการ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการดังกล่าว (Cohen. & Uphoff, 1981) เป็น การเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และปฏิบัติตามแผนการต่างๆ ด้วยความเต็มใจ (สมบัติ นามบุรี, 2562:186) เพราะการมีส่วนร่วมเป็นความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วม

โดยคนนั้นๆ ในสังคม ซึ่งคนเหล่านี้รวมไปถึงคนที่ด้อยโอกาสในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยทางเพศ ชนวรรณะหรือการศึกษา (Saxena, 1998) เพราะพวกเขาเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในผลการดำเนินงาน ดังนั้นคนเหล่านี้ต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและให้ความสำคัญในกระบวนการการดำเนินงานต่างๆ โดยพวกเขาต้องมีอิทธิพลและควบคุมการริเริ่มการพัฒนา และการตัดสินใจต่อการบริหารจัดการซึ่งทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อพวกเขา (World Bank, 1996)

ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงหมายถึง ความร่วมมือกันของผู้คน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยการมีส่วนร่วมนั้นจะเริ่มขึ้นตั้งแต่การที่คนคนนั้นตัดสินใจยอมรับสถานะตนเองนำตนเองเข้ากลุ่มเป็นอันดับแรก รวมไปถึงตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตน และแสดงบทบาทของตนในกระบวนการร่วมคิดและตัดสินใจร่วมวางแผน การดำเนินกิจกรรมต่างๆ รวมไปถึงร่วมกันได้รับผลประโยชน์จากกระบวนการดังกล่าว รวมไปถึงร่วมติดตามประเมินผลร่วมกัน เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาสู่เป้าหมายของงานเดียวกัน

รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

Cohen and Uphoff (1981) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนนั้น เป็นลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอนประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรม หรือกำหนดความต้องการ
2. การมีส่วนร่วมในการลงมือดำเนินการตามที่ได้ตัดสินใจ หรือการเข้าร่วมกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลตอบแทนหรือผลประโยชน์จากการดำเนินงาน หรือจากการปฏิบัติกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งผลประโยชน์ดังกล่าวอาจเป็นไปได้ทั้งในรูปแบบผลประโยชน์ในด้านบวก และผลประโยชน์ในด้านลบที่เป็นผลเสียด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการทำงาน เพื่อให้ได้ทราบถึงความสำเร็จของงานตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้หรือไม่ ร่วมกันตรวจสอบปัญหา และหาหนทางแก้ไขซึ่งปัญหานั้นต่อไป เช่นเดียวกับ Chapin (1997) ที่ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมนั้นแบ่งเป็นลักษณะต่าง ๆ 4 แบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย การเริ่มตัดสินใจ การมีมติตัดสินใจดำเนินงาน และตัดสินใจปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ เป็นการมีส่วนร่วมในการบริหาร การจัดการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงการดำเนินการแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ จากการดำเนินงาน

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม หรือผลประโยชน์ด้านนามธรรม ไม่ว่าผลนั้นจะอยู่ในระดับปัจเจกบุคคล หรือผลประโยชน์ร่วมกันในสังคม

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ไขผลการดำเนินงาน หรือเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขเพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์

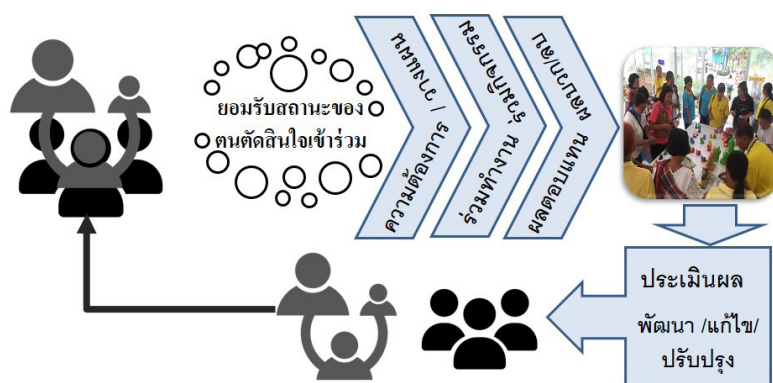
ทั้งนี้ การเกิดการมีส่วนร่วมนั้นมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล ตามสถานะ ตามบทบาทหน้าที่ โดยการเปิดโอกาสให้สังคม องค์กรต่าง ๆ และประชาชน มีบทบาทหลักตามสิทธิ หน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยความสมัครใจ และ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้ง ค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้แนะตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วม แสดงความ

คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ (สุชาติ จักรพิสุทธิ์, 2547)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้น ย่อมเกิดจากจิตใจที่ยอมรับอย่างสมัครใจ และต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มเสียก่อน แล้วตนจะจะยินยอมสมัครใจที่จะร่วมปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนในกลุ่มเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานให้บรรลุซึ่งเป้าหมายของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของชาวบ้านหนองโสน

ชาวชุมชนหนองโสน มีผู้มีส่วนร่วมหลักในการทำการท่องเที่ยวชุมชน คือ คณะกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน จำนวน 12 คน ที่สมัครใจเข้าร่วมทำหน้าที่ในองค์กรที่ชาวชุมชนคัดเลือกขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนหลักของชุมชนในการบริหารจัดการงานด้านการท่องเที่ยว โดยคณะกรรมการชุดดังกล่าวได้ทำหน้าที่ในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กลุ่มวางไว้ โดยมีการจัดการประชุมวางแผนงานโครงการท่องเที่ยวชุมชนร่วมกันกับคนในชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดแผนการดำเนินงาน และกำหนดกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวร่วมกัน โดยในองค์กรจะประกอบไปด้วยผู้ใหญ่บ้านผู้มีส่วนร่วมหลักตามบทบาทหน้าที่ผู้นำร่วมกับชาวชุมชนที่มีความสามารถในด้านต่าง ๆ สมัครใจเข้าร่วมกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างเข้มแข็งรวมอยู่ด้วยเป็นอย่างดี โดยมีรูปแบบของการมีส่วนร่วม ดังภาพ

ภาพที่ 1 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชนหนองโสน

ที่มา: ดัดแปลงจาก Cohen and Uphoff, 1981 และ Chapin, 1997.

การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนหนองโสน

ในการจัดการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวชุมชนหนองโสน เพื่อให้เป็นจุดหมายปลายทางการเดินทางของนักท่องเที่ยว ชุมชนบ้านในชุมชนต่างมีความเข้าใจในความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อคุณภาพชีวิตของชุมชน ดังนั้นชาวชุมชนหนองโสนจึงดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละกระบวนการด้วยการอาศัยกลไกการมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนทั้ง 4 ด้านดังนี้

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชาวชุมชนหนองโสนร่วมกันกำหนดการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นโดยคำนึงถึงผลกระทบที่ตามมา โดยยังคงมุ่งเน้นการสื่อสารให้นักท่องเที่ยวเข้าใจในวิถีชุมชนหล่อหินทรายด้วยการนำผลิตภัณฑ์ที่ตนเองออกแบบอย่างสวยงาม ประณีต และมีรูปแบบหลากหลายขึ้นออกจำหน่ายด้วยตนเอง ซึ่งเป็นจุดเด่นทำให้สินค้าในท้องถิ่นมีรูปแบบและลวดลายที่สะท้อนถึงวิถีวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์

2. ด้านองค์กรชุมชน ชาวบ้านในชุมชนหนองโสนต่างเห็นถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ชุมชนจึงร่วมกันวางแผนการดำเนินงานโดยการจัดตั้งองค์กร

คณะกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสนขึ้น ซึ่งภายในองค์กรประกอบไปด้วยผู้มีความรู้และความสามารถในหลากหลายมิติความชำนาญ ความรู้ทักษะ สาขาอาชีพ รวมถึง ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าของร้านขายผลิตภัณฑ์เพื่อดูแลจัดการการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและเป็นไปอย่างเหมาะสม ซึ่งองค์กรนี้จะเป็นตัวกลไกในการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาชุมชนหนองโสน

3. ด้านการจัดการ ชุมชนอาศัยกระบวนการของการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนหนองโสน ร่วมกันกำหนดความต้องการและเป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน ที่คำนึงถึงลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมชุมชน การออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย มีการนำวัด และศูนย์เรียนรู้การหล่อหินทราย มารวมไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว รวมทั้งชุมชนยังร่วมมือกันเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน มีตัวแทนนำเที่ยวชุมชนตลอดจนนักเรียนหรือนักเลาเรือน้อยคอยแนะนำข้อมูลต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้ นักท่องเที่ยวรับรู้ถึงเรื่องราวของชุมชน และมีการกระจายผลประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเป็นธรรม

4. ด้านการเรียนรู้ ชาวบ้านหนองโสนมีการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว ทำให้ผู้มาเยือนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวิถีธรรมชาติและวัฒนธรรมตลอดจนการได้รับประสบการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดจากการลงมือทำโดยกิจกรรมที่ชุมชนทำร่วมกับนักท่องเที่ยวจะเน้นกิจกรรมที่ทำให้เกิดความสุขน่าประทับใจ ไม่ใช่เวลามากและมีกระบวนการที่ไม่ซับซ้อน เช่น การให้นักท่องเที่ยวได้ฝึกการระบายสีตุ๊กตาหมีลาย การแกะแบบพิมพ์ และการเพ้นลงในแบบหล่อหินทราย เป็นต้น

ผลการศึกษาวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัย ผลปรากฏว่า ชาวชุมชนหนองโสนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนด้วยความสมัครใจและด้วยความรักในชุมชน อยากให้ชุมชนของตนเองมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สอดคล้องกับ Cernea (1985) และสุชาติ จักรพิสุทธิ์ (2547) ที่ว่าประชาชนมีบทบาทตามสิทธิหน้าที่ในการเข้าร่วมในการพัฒนาด้วยความสมัครใจเป็นไปในทางเดียวกับ สมบัติ นามบุรี (2562:186) พบว่า เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ชุมชนหนองโสนร่วมกันวางแผนดำเนินกิจกรรมในการส่งเสริมให้ความรู้เรื่องการท่องเที่ยวชุมชนอย่างถูกต้อง ส่งผลให้ชาวชุมชนหนองโสนมีความเข้าใจในการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ซึ่งชุมชนทำการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน ร่วมกับพัฒนาชุมชนอำเภอไชยชัย สอดคล้องกับ สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน (2559) พบว่า ชุมชนหนองโสนดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนโดยคำนึงถึงความสำคัญในการการพัฒนาพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในทุกองค์ประกอบ โดยการเสนอขายจุดเด่นของสินค้าชุมชนที่แตกต่างในด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ที่ถือเป็นผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวบ้านหนองโสน การนำเสนอความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของการออกแบบพิมพ์หล่อหินทรายที่สวยงามและ

ประณีตจากทักษะด้านงานประติมากรรมจากช่างผู้ชำนาญงานหล่อหินทราย ประกอบด้วย นายสายันท์ แพทย์จะโป๊ะ, นายสุทิน พรอยกระโทก, นายแสง ลิมนาม, นายเพ็ญ บัวนกระโทก, นายวันชัย ปลอดกระโทก และนางชลิ้ม โตทะเล เป็นต้น ซึ่งนับเป็นองค์กรชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีองค์ความรู้การทำแบบพิมพ์ และงานปั้น สอดคล้องกับ พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์ (2553) พบว่า ช่างชุมชนจะถ่ายทอดความรู้และทักษะศิลปตามวิถีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ถูกพัฒนาและปรับประยุกต์กรรมวิธีการทำผลงานศิลปะสมัยใหม่ ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน ลดการสิ้นเปลืองวัสดุและทนทานต่อสภาพอากาศ รวมถึงประหยัดเวลาในการสร้างสรรค์งาน อีกทั้งกรรมวิธีการทำที่สะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่าการทำแบบดั้งเดิม ตลอดจนการส่งเสริมและพัฒนาองค์ความรู้ด้านรูปแบบและสีสันทเพื่อประโยชน์การใช้งานของผู้ซื้อ ที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการในหลายรูปแบบการนำไปใช้อีกด้วย

ในการพัฒนาศักยภาพด้านการจัดการนั้น ชุมชนบ้านหนองโสนได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสนขึ้น ทั้งสิ้น 12 คน เพื่อดูแลการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจและนักท่องเที่ยวได้แวะมาเยี่ยมเยือนชุมชน รวมถึงการบริการข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแก่ผู้สนใจและนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป อีกทั้งร่วมกันจัดการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม สอดคล้องกับ Cohen and Uphoff (1981) และ Chambers (1997) การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนด้านการเรียนรู้นั้น ชาวชุมชนหนองโสนให้ความสำคัญกับการให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน โดยในการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวชุมชนแก่นักท่องเที่ยวหมู่บ้านนั้น ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดให้มีกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกันกับนักท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ (เห็นผลชัดเจนในการเปิดบ้านให้นักท่องเที่ยวได้ร่วม

กิจกรรมในวันที่ 22 กรกฎาคม 2561) ผ่านการร่วมลงมือทำแกะแบบพิมพ์ และหล่อหินทราย สอดคล้องกับ World Tourism Organization (2007) พบว่า การร่วมกันทำกิจกรรมแกะแบบพิมพ์และหล่อหินทรายนั้น ทำให้นักท่องเที่ยวท่องเที่ยวนอกจากจะได้ประสบการณ์ใหม่ที่สนุกสนานแล้ว ยังสามารถเรียนรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่ชาวชุมชนต่างมีรายได้จากอาชีพการหล่อหินทราย ได้อย่างลึกซึ้งยิ่งมากขึ้น นับเป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือนที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่มีในชุมชนบ้านหนองโสนให้คงอยู่ อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนได้ต่อไป

สรุปผลการศึกษา

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองโสน หมู่ 8 อ.โคกชัย จ.นครราชสีมา นั้น เป็นการจัดการพัฒนาที่ชาวชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการ พัฒนาร่วมกันในทุกขั้นตอนเป็นอย่างดี โดยชุมชนเห็นร่วมกันว่าการท่องเที่ยวชุมชนมีส่วนช่วยให้คุณภาพชีวิตชุมชนของตนเองพัฒนาในทางที่ดีขึ้น และมีส่วนช่วยให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งสามัคคีได้ ทั้งนี้ชาวชุมชนหนองโสนได้มีรูปแบบการพัฒนาโดยการมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนครบทั้ง 4 ด้าน โดยให้เรียงตามลำดับการให้ความสำคัญในการพัฒนา ดังนี้ 1) ด้านองค์กรชุมชนให้ความสำคัญกับการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะต่างเห็นว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนหลักของหมู่บ้านด้านการท่องเที่ยว โดยชุมชนร่วมกันคัดเลือกสมาชิกโดยให้มีช่างผู้มีทักษะในกรรมวิธีการทำแบบพิมพ์ การหล่อและการปั้นหินทราย ร่วมกับปราชญ์ชุมชนและผู้นำชุมชนร่วมในองค์การกรรมการเพื่อการพัฒนา เพื่อการดำเนินงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนหนองโสนอย่างเป็นระบบ 2) ด้านการเรียนรู้ ชุมชนหนองโสนเห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนนั้นต้องมุ่งเน้นการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบสร้างสรรค์

โดยมีกิจกรรมด้านการเรียนรู้การหล่อหินทรายร่วมไปกับการท่องเที่ยว โดยชาวชุมชนได้นำกิจกรรมการแกะแบบพิมพ์และหล่อหินทรายอย่างง่ายเพื่อให้ผู้มาเยือนได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งบรรจุไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจและเกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่ๆ และทำให้รับรู้ถึงวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวหนองโสน 3) ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวชุมชน นั้น ชาวบ้านมุ่งนำเสนอความเป็นเอกลักษณ์ของการออกแบบแม่พิมพ์หล่อหินทรายที่มีความสวยงาม ประณีต และหลากหลายตรงตามความต้องการผู้ซื้อ มุ่งเน้นการสื่อสารให้นักท่องเที่ยวเข้าใจในวิถีชุมชนหล่อหินทรายด้วยการนำผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่สะท้อนถึงวิถีวัฒนธรรมของคนในชุมชนออกจำหน่ายด้วยตนเอง และ 4) ด้านการจัดการ ชาวชุมชนบ้านหนองโสนนอกจากจะจัดให้มีคณะกรรมการชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวและมีการกระจายผลประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเป็นธรรมแล้ว ชุมชนยังร่วมกันพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และมีการออกแบบโปรแกรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายรวมไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยวมีตัวแทนชุมชนคอยให้ความรู้แนะนำข้อมูลต่างๆ ในการท่องเที่ยวรวมทั้งชุมชนยังร่วมมือกันเป็นเจ้าบ้านที่ดีในการต้อนรับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือนอีกด้วย

ภาพที่ 2 รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองโสน

ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ รูปแบบการพัฒนา ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองโสนบน พื้นฐานการมีส่วนร่วม ครั้งนี้พบว่า การพัฒนา การท่องเที่ยวชุมชนบ้านหนองโสนนั้น ควรที่จะให้ความสำคัญในการพัฒนาด้านการตลาดท่องเที่ยวร่วม ด้วย เพื่อพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งมีแนวทาง สามารถสรุปได้ดังนี้

- ชุมชนควรมีการจัดการองค์ความรู้ ชุมชนในการทำหัตถกรรม ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร เพื่อประโยชน์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ด้านประติมากรรมหัตถกรรมแก่คนรุ่นหลัง

- ควรให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ สิ่งแวดล้อมการท่องเที่ยวในระดับมหภาคมากขึ้น จะทำให้แผนพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวนั้นมีประสิทธิภาพขึ้น

- ควรให้มีการจัดอบรมเสริมทักษะ ความรู้ความเข้าใจในกระบวนการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน ในยุคปัจจุบัน

- ควรให้ความสำคัญในด้านการเชื่อมโยง การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนกับแหล่งท่องเที่ยว แหล่งอื่นข้างเคียง เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว แบบแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านสังคมและวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2562). *สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี 2562*. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2562, จาก <<https://www.tourismthailand.org>>
- ทรงยศ เชิดกระโทก. (19 กรกฎาคม 2561). *สัมภาษณ์. นักวิชาการพัฒนาชุมชนปฏิบัติการ. จังหวัด นครราชสีมา*.
- พิมพ์ระวี โรจน์รุ่งสัจย์. (2553). *การท่องเที่ยวชุมชน*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์.
- เพลิน บัวนกระโทก. (20 กรกฎาคม 2561). *สัมภาษณ์. กรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน. จังหวัด นครราชสีมา*.
- ราตรี จุลศิริ. (2560). *เครือข่ายผู้บริโภค: การมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและรู้จักสิทธิในกิจการกระจายเสียง และโทรทัศน์*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กสทช..
- ศาสตร์และศิลป์ (วิดีทัศน์) (2556). *หนองโสนศูนย์รวมภูมิภาครวมที่ใหญ่มากที่สุด [Recorded by หนองโสนศูนย์รวมภูมิภาครวมที่ใหญ่มากที่สุด(ศาสตร์และศิลป์)]*. โซดชัย, นครราชสีมา, ไทย.
- สถาบันการท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2559). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)*. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2562, จาก <<https://cbtyouth.wordpress.com>>
- สายัณห์ แพทย์จะโป๊ะ. (21 กรกฎาคม 2561). *สัมภาษณ์. กรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวหนองโสน. จังหวัด นครราชสีมา*.
- สุชาดา จักรพิสุทธิ์. (2547). "การศึกษาทางเลือกของชุมชน", *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 27 (4) : 18-23. (มิถุนายน-สิงหาคม 2547).
- สุทิน ปรอยกระโทก. (20กรกฎาคม2561). *สัมภาษณ์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8 บ้านหนองโสน. จังหวัดนครราชสีมา*.
- สมบัติ นามบุรี. (2562). *ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในงานรัฐประศาสนศาสตร์. วารสารวิจัยวิชาการ 2(1), 183-197.*

- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) (องค์การมหาชน) (2555). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism: CBT)*. สืบค้นเมื่อ 13 พฤษภาคม 2562, จาก <[https:// www.thaicommunitybasedtourismnetwork.wordpress.com](https://www.thaicommunitybasedtourismnetwork.wordpress.com)>
- Asnarulkhadi A. S & Fariborz Aref. (2011). The Theoretical and Conceptual Framework and Application of Community Empowerment and Participation in Processes of Community Development in Malaysia. *Journal of American Science*, 2011; 7(2), 186-195.
- Cernea, M.(ed.) (1985). *Putting people first: sociological variable in rural development*. New York: Oxford University Press.
- Chambers, Erve. (1997). *Tourism and Culture. An Applied Perspective*. State University of New York Press, Albany.
- Chapin, F.S. (1997). *Social participation and social intelligence (3rd ed)*. New York: Longman.
- Cohen. J., M., & Uphoff, N. T., (1981). *Rural development participation: Concept and measure for project design implementation and evaluation*. Rural Development Committee Center for International Studies. New York: Cornell University Press.
- Saxena, N.C. (1998). What is meant by people's participation.? *Journal of Rural Development*, 17(1): 111-113, Hyderabad, India.
- World Bank (1996). *The world bank source book on participation*, world bank: washington, D.C.
- World Tourism Organization. (2007). *A Practical Guide to Tourism Destination Management*. Madrid, Spain: [n.p.].